

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.942

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.5/03>

Рязанцев Є.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕЛЕКТРОНИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Наукову статтю присвячено дослідженню питань пов'язаних із застосуванням електронних доказів у цивільному процесі України. У ході дослідження були проаналізовані різні доктринальні позиції щодо застосування електронних доказів при вирішенні цивільних справ. Поруч із тим приділено уваги різним підходам щодо класифікації електронних доказів в цивільному судочинстві. Так, зокрема вказується, що на сьогоднішній день існує декілька підходів щодо градації електронних доказів, так звана широка класифікація згідно якою всі докази поділяються: а). аудіозаписи та звукозаписи б). електронні документи; в). відомості отриманні через глобальні мережі; г). електронні пошти; ґ) показання спеціальних технічних засобів; д) засоби «електронного судочинства» (офіційний веб-сайт судового органу, автоматизовану судову інформаційну систему та інші. Одночасно зазначається, що існують і більш стислі моделі класифікації електронних доказів, які гуртуються на більш широкому розумінні видів електронних доказів. одночасно було досліджено і європейських досвід щодо електронного доказування. На підставі чого вказується, що правова основа застосування електронних доказів була створена на загальноєвропейському рівні, шляхом прийняття відповідних загальноєвропейських нормативних актах – це у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. R (84) 5 «Комітет міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи»: «органи, що здійснюють судочинство – повинні мати в своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони мали можливість відправляти правосуддя найефективнішим чином, зокрема шляхом полегшення доступу до різних джерел права, а також шляхом оперативного відправлення правосуддя». Згодом відповідні рекомендації було сформовані у низці інших загальноєвропейських документів, зокрема: рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи: Рекомендація № R (95) II Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно відбору, обробки, представлення та архівації судових актів у правових інформаційно-пошукових системах, була прийнята Комітетом Міністрів II вересня 1995 р. на засіданні № 534 заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови європейських судових систем та правової інформації в економічний спосіб, яка ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів. На підставі чого вказується, що втілення у цивільно-процесуальне законодавство України електронного доказування узгоджується із завданням щодо адаптації до стандартів ЄС. За результатами наукового дослідження були визначені авторські критерії щодо формування класифікаційної моделі електронних доказів, запропонована власна класифікація електронних доказів в цивільному процесі, запропоновані напрямки щодо вдосконалення процесуального законодавства в сфері електронного доказування.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, електронні докази, доказування, класифікація електронних доказів, європейські стандарти судочинства.

Постановка проблеми. Вчення про докази посідає особливе, фундаментальне місце в доктрині цивільного процесуального права. Воно пройшло довгий шлях історичного розвитку, з часом змінювалися законодавчі визначення та види доказів, змінювалось і розуміння самого процесу доказування. Але, все рівно, докази були і залишаються фундаментом будь-якої цивільної справи. У ході реалізації Судової реформи 2016-2017 рр у процесуальне законодавство, зокрема і цивільне процесуальне, були запроваджено інституту електронних доказів. Подібна новація була необхідно, що пояснюється активним втяпленням сучасних технологій практично у всі сфери суспільного життя. Це стосується і цивільного судочинства. наразі питання застосування електронних доказів є актуальним з огляду на те, що на практиці виникають питання відносно електронного доказування, існують і певні законодавчі прогалини щодо електронних доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідженн природи електронних доказів, практик застосування приділяли уваги такі вчені, як: В. І. Бобрик, С. В. Васільєв, М. В. Вербіцька, К. В. Гусаров, О. С. Захарова, М. Б. Зейдер, А.Ю. Каламайко, С. А. Чванкін, С.О. Чорний А. В. Шабалін, та ін.

Утім існує необхідність у дослідженні питанням електронного доказування через призму теоретико-практичних аспектів, зокрема питання видової моделі електронних доказів у цивільному процесі України.

Постановка завдання. Є дослідженням класифікації електронних доказів, вже запропонованих градацій електронних доказів у цивільному судочинстві.

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій щодо подальшого наукового розроблення теми, а також достовірність результатів забезпечено використанням сукупності філософських, загально- і спеціально-наукових методів, що використовуються у правових дослідженнях. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання, історико-правового аналізу.

Мета роботи – розглянути особливості електронних доказів, встановити основні види електронних доказів, визначити можливі критерії класифікації останніх, запропонувати власні теоретичні та практичні підходи у рамках цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Запровадження електронного доказування у національне правосуддя було обумовлено не тільки сучасними

тенденціями застосування цифрових технологій, а і необхідністю адаптації національного судочинства до відповідних стандартів Європейського Союзу, беручи до уваги те, що Україною обрано єдиний європейський напрямок розвитку.

Про необхідність цифровізації європейського правосуддя говорилось ще у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. R (84) 5 «Комітет міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи»: «органи, що здійснюють судочинство – повинні мати в своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони мали можливість відправляти правосуддя найефективнішим чином, зокрема шляхом полегшення доступу до різних джерел права, а також шляхом оперативного відправлення правосуддя». Згодом відповідні рекомендації було сформовані у низці інших загальноєвропейських документів, зокрема: рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи: Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно відбору, обробки, представлення та архівації судових актів у правових інформаційно-пошукових системах, була прийнята Комітетом Міністрів 11 вересня 1995 р. на засіданні № 534 заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови європейських судових систем та правової інформації в економічний спосіб, яка ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг із використанням сучасних технологій (ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів); Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно функціональної та сумісності інформаційних систем у сфері юстиції – ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні; Рекомендація Rec (2003) 15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо архівації електронних документів у правовому європейському секторі, що була ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні заступників Міністрів, із відповідними додатками [1].

Вказані документи відкрили шлях до створення електронного судочинства на загальноєвропейському просторі.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) був внесений § 5, який присвячений питанню регламентації електронних доказів [2].

Як вказував М. Й. Штефан, класифікація доказів має не тільки пізнавальне значення, а й практичне: зведення в певні групи, вказівка на обсяг засобів і способів доказування, які має у своєму розпорядженні суд, виявляє особливості окремих видів доказів, врахувати які важливо в процесі їх збирання, дослідження та оцінки [3, с. 279].

З цією позицією класика цивільно процесу ми повністю погоджуємось

Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України *«електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)»* [4].

У вищезначеній процесуальній нормі не містить класифікаційної моделі електронних доказів, які можуть бути використанні при вирішенні цивільних справ. Законодавець просто закріпив перелік доказів, який не вичерпним.

З цього приводу О. Ю. Гусев цілком правильно вказує, що «такий перелік не є класифікацією, адже охоплює не лише види даних, а і форми їх об'єктивації, види носіїв. Основна мета такого переліку це орієнтація учасників судового процесу на те, які електронні дані можуть визнаватись електронними доказами в суді та де їх потрібно шукати. Відсутність єдиного критерію поділу на види не зменшує важливість цього переліку для теорії та практики цивільного процесу [5, с. 7-22].

Ми можемо сказати, що законодавець просто закріпив перелік основних електронних джерел, з яких можливо отримати інформацію доказового характеру.

Найбільш врегульованим видом електронних доказів є електронний документ.

Це пояснюється тим, що електронне документування в Україні регулюється окремим законом. Основна ознака електронного документа це наявність реквізитів. Зі змісту статті 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» слідує, що обов'язком реквізитом є наявність електронного підпису. Адже виходячи з норми частини 2 вказаної статті саме електронним підписом закінчується створення електронного документа [6].

Іншим видом електронних доказів, відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України, є веб-сайт. Веб-простір, також, певною мірою регулюється національним законодавством.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» веб-сайт – це певні програмні засоби, включаючи мережу Інтернет, які перебувають у володінні певних суб'єктів, які надають доступ фізичним та юридичним особам до даних ресурсів та різних інформаційних послуг через обчислювальну машину [7].

Інші види електронних доказів регулюються спеціальними нормативними актами.

Так, згідно Наказу Державного агентства з питань електронного урядування України від 7 вересня 2018 року № 60 «Про затвердження Вимог до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади» метадані визначаються як дані, які описують зміст та структуру електронного документа і процес керування ним у часі [8].

Відносно бази даних, то варто зазначити, що чинне законодавство закріпило декілька визначень. До прикладу, згідно ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 року *«база даних – це певна сукупність творів, даних чи іншої інформації у довільній формі, яка розміщена у впорядкованому виді, доступ до якої отримується за допомогою пошукової системи або електронних засобів»* [9].

Як бачимо нормативне розуміння видів електронних доказів міститься у різних актах, що не вдалим з процесуальної точки зору, оскільки такий підхід не створює єдине розуміння електронних доказів в цивільному судочинстві.

У науковій літературі існують різні концепції щодо класифікації електронних доказів за певними видами.

Зокрема, О. М. Лазько пропонує поділити електронні докази залежно від форми існування. Так науковець виділяє цифрові, звукові та відео-докази [10].

На наш погляд означена класифікація є дещо звуженою і такою, що не в повній мірі корелюється

з положеннями процесуального закону, оскільки відповідно до останнього, доказом є інформація в електронній формі. Автор, по суті, виокремив електронні докази за їх формою.

Інший підхід щодо поділу електронних доказів, що був запропонований А. С. Глаценко, ґрунтується на ступенем доступності останніх до інформації. За такою класифікацією докази поділяють на ті, які розкривають відкриту, або закриту інформацію [11].

Подібний поділ є цікавим, але також ми вважаємо його звузеним.

О.Т. Боннер, запропонував більш розширену класифікацію електронних доказів. Основним критерієм власної градації автор обрав джерело електронної інформації. Ученим була запропонована наступна класифікація електронні докази на:

1. аудіозаписи та звукозаписи;
2. електронні документи;
3. відомості отриманні через глобальні мережі;
4. електронні пошти;
5. показання спеціальних технічних засобів;
6. засоби «електронного судочинства» (офіційний вебсайт судового органу, автоматизовану судову інформаційну систему та інші [12, с. 451].

Цікавий підхід щодо класифікації електронних доказів залежності від їх надійності був представлений Е. Кейсі, який поділив електронні докази на 7 рівнів надійності: помилкові (докази, які суперечать відомим фактам); вірогідно помилкові (докази, які викликають великі сумніви щодо їх достовірності); відносно невизначені (одне джерело з них можливо підроблене); можливі (джерела доказів піддаються втручанням і є недостатньо сталими для підтвердження певного факту) вірогідні (докази, які не мають захисту від втручання) майже вірні; вірні (докази, які не піддаються підробці [13].

Вважаємо, що наведена позиція може бути взята для визначення спеціальних критеріїв оцінки електронних доказів в цивільній юстиції.

У європейській паровій доктрині існує власна концепція відно градації судових електронних доказів. Так, Європейський комітет з правової кооперації, який створений при Раді Європи, пропонує виділити лише три типи електронних доказів, які можна використати в суді: докази з веб-сайтів; докази суттєвого змісту, тобто докази з електронної пошти чи інші документи, які є конфіденційними та не мають загального доступу; дані, які мають мету ідентифікувати користувача та дані про трафік «метадані» [14].

У цивільному процесуальному праві деяких європейських країн взагалі сформульоване

загальне визначення електронних доказів, наприклад у ЦПК Естонії [15].

Серед процесуалістів, які займаються дослідженням класифікації електронних доказів, існує думка, що електронні докази необхідно поділяти виходячи із найпоширеніші види, які закріпив законодавець у законі.

На нашу думку, при класифікації електронних доказів необхідно виробити основні критерії, за якими відбудеться поділ таких доказів.

До таких критеріїв можна віднести:

- 1) кореляція із процесуальним законодавством та судовою практикою;
- 2) класифікаційна модель повинна не бути складною (розгалуженою);
- 3) запропонована градація повинна корелюватися із відповідними європейськими доктринами щодо використання судових електронних доказів. Такий підхід узгоджується із завданнями щодо адаптації вітчизняного законодавства до правових стандартів Європи;
- 4) запропонована градація по винна враховувати перспективу розвитку застосування ІТ-технологій у судочинстві, наприклад, застосування штучного інтелекту, широке застосування месенджерів, VR-девайсів, технології NFT тощо.

Іншим важливим моментом, на який ми вважаємо варто звернути уваги, є необхідність більш чіткої регламентації оцінки електронних доказів, виокремлення спеціальних критеріїв щодо такої оцінки судом, учасниками процесу. Наприклад, критерій достовірності доказів (ст. 78 ЦПК України). Цілком зрозуміло, що зовнішнє незаконне втручання до автоматизованої системи може призвести до зміни інформації, що міститься в електронному доказі. Появі «нових електронних доказів». Подібні зміни вже можливі із застосуванням штучного інтелекту.

На наш погляд електронні докази в цивільному судочинстві можна класифікувати наступним чином: 1) докази з веб-сайтів, месенджерів інших комунікаційно-інформаційних платформ; 2) аудіо-візуальні докази; 3) електронні документи; 4) конфіденційні електронні докази (інформація з електронної пошти, SMS-повідомлення тощо); 5) докази отримані з баз даних, у тому числі й офіційних (реєстри); 6) докази які містять інформацію створену автоматизованими системами.

Важливу роль у розумінні природи електронних доказів, їх класифікації, застосуванню має відіграти судова практика, зокрема практика Верховного Суду, як органу, який відповідає за

формування єдиних правозастосовних підходів у сфері правосуддя.

Висновки. Все вищезазначене дає змогу дійти наступного:

– при класифікації електронних доказів необхідно виробити основні критерії, за якими відбудеться поділ таких доказів. До таких критеріїв можна віднести: 1) кореляція із процесуальним законодавством та судовою практикою; 2) класифікаційна модель повинна не бути складною (розгалуженою); 3) запропонована градація повинна корелюватися із відповідними європейськими доктринами щодо використання судових електронних доказів. Такий підхід узгоджується із завданнями щодо адаптації вітчизняного законодавства до правових стартів Європи; 4) запропонована

градація по винна враховувати перспективу розвитку застосування ІТ-технологій у судочинстві, наприклад, застосування штучного інтелекту, широке застосування месенджерів, VR-девайсів, технології NFT ін.;

– є необхідність більш чіткої регламентації оцінки електронних доказів, виокремлення спеціальних критеріїв щодо такої оцінки судом, учасниками процесу. Наприклад, критерій достовірності доказів (ст. 78 ЦПК України);

– важливу роль у розумінні природи електронних доказів, їх класифікації, застосуванню має відіграти судова практика, зокрема практика Верховного Суду, як органу, який відповідає за формування єдиних підходів у правозастосуванні.

Список літератури:

1. Andrii Shabalin, Olena Shtefan Use digital technologies in judicial proceedings in some countries of Europe and USA. Petita/ Jurnal Kajian Ilmu Hukum dan syariah. Number 246C/Petita/X/2023. 29/10/2023/ ID 218-Article Text-966-1-4-20230814. URL : <https://petita.ar-raniry.ac.id/index.php/petita/article/view/218> (дата звернення: 02.12.2024).

2. Закон України: Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, від 18.10.2023 № 2147а-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

3. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2005. С. 279.

4. Закон України: Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

5. Гусев О. Класифікація електронних доказів у цивільному процесі України. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 18-22.

6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 02.12.2024).

7. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII : станом на 1 січ. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

8. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. No88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

9. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII : станом на 1 січ. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

10. Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в цивільному процесі України. Європейські перспективи. 2015. № 1. С. 125-129.

11. Глащенко А.С. Поняття та класифікація електронних документів. Питання економіки і права. 2012. № 9. С. 28-31.

12. Боннер А.Т. Традиційні та нетрадиційні засоби доказування в цивільному та арбітражному процесі [Текст]: монографія /Проспект, 2013. 616 с.

13. Mason S., Seng D. Electronic Evidence: Fourth Edition //University of London [Electronic resource]. URL : http://humanities-digital-library.sas.ac.uk/index.php/hdl/catalog/view/electronic_evidence/16/93-1 (дата звернення: 04.12.2024).

14. Mason S., Rasmussen U. The use of electronic evidence in civil and administrative law proceedings and its affect on the rules of evidence and modes of proof [Electronic resource]. URL: <https://rm.coe.int/1680700298> (дата звернення: 04.12.2024).

15. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2021. 196 с.

Riazantsev Ye.V. ON THE ISSUE OF CLASSIFICATION OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE

The scientific article is devoted to the study of issues related to the use of electronic evidence in the civil process of Ukraine. In the course of the study, various doctrinal positions were analyzed regarding the use of electronic evidence in solving civil cases. At the same time, attention is paid to various approaches to the classification of electronic evidence in civil proceedings. So, in particular, it is indicated that today there are several approaches to the gradation of electronic evidence, the so-called broad classification according to which all evidence is divided into: a). audio recordings and sound recordings b). electronic documents; c). information received through global networks; d). e-mails; e) indications of special technical means; e) means of “electronic justice” (the official website of a judicial body, an automated judicial information system, and others. At the same time, it is noted that there are more concise models for the classification of electronic evidence, which are based on a broader understanding of the types of electronic evidence. At the same time, the European experience regarding electronic evidence. On the basis of which it is indicated that the legal basis for the use of electronic evidence was created at the pan-European level, through the adoption of relevant pan-European regulations. acts – also in the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe dated February 28, 1984 R (84) 5 “Committee of Ministers to the Member States regarding the principles of civil justice aimed at improving the judicial system”: “judicial bodies must have at their disposal state-of-the-art technical means so that they are able to administer justice in the most efficient manner, in particular by facilitating access to various sources of law, as well as by operative delivery of justice”. Subsequently, relevant recommendations were formed in a number of other pan-European documents, in particular: recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe: Recommendation No. R (95) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states regarding the selection, processing, presentation and archiving of judicial acts in legal information and search systems, was adopted by the Committee of Ministers on September 11, 1995. at meeting No. 534 of deputy ministers; Recommendation Rec (2001) 2 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the construction and restructuring of European judicial systems and legal information in an economic way, which was adopted by the Committee of Ministers on February 28, 2001 at the 743rd meeting of deputy ministers. Based on what is indicated. that the implementation of electronic evidence in the civil procedural legislation of Ukraine is consistent with the task of adaptation to EU standards. According to the results of the scientific research, the author’s criteria for the formation of a classification model of electronic evidence were determined, an own classification of electronic evidence in the civil process was proposed, directions for the improvement of procedural legislation in the field of electronic evidence were proposed.

Key words: civil process, civil proceedings, electronic evidence, evidence, classification of electronic evidence, European judicial standards.